

др Љубиша Лазаревић,
редовни професор Правног факултета у Београду

НЕКА КРИВИЧНОПРАВНА НАЧЕЛА У УСТАВИМА СРБИЈЕ ОД 1835 — 1903. ГОДИНЕ

У уставима Србије од 1835. до 1903. била су садржана и нека начела која су од значаја и за кривично законодавство. То су:

а) *Начело законитости* у одређивању кажњивих дела и изрицању казни учиниоцима, које прожима целокупно кривично законодавство и представља основну баријеру од арбитрности у судовању и кажњавању, било је заступљено у готово свим уставима Књажевине и Краљевине Србије. Зависно од развоја законодавне технике, оно је формулисано на различите начине, али је увек изражавало принцип да се кривично може кажњавати само за она дела која су претходно одређена у закону и да се учиниоцима могу изрицати само оне казне које су претходно законом прописане. Тако нпр. Сретењски устав од 1835. прописује у члану 112. да „нико у Србији не може се ни гонити ни затварати, развје по пропису закона, и од законске и природне власти“ а у члану 114. да „нико у Србији не може кажњен бити, већ по закону и по пресуди надлежног суда“.

б) *Начело једнакости* грађана пред законом је универзалног карактера, али посебан значај добија кад је реч о кривичноправној заштити грађана и њиховом положају пред правосудним органима. Стога и није случајно да су први српски уставни ово начело управо и везивали за једнакост у погледу одговорности и кажњивости. У том смислу се изјашњава и Сретењски устав од 1835: „Сваки Србин и без сваке разлике једнак је пред законима Српским, како у обрани тако и у казни на свим судовима от најмањег до највећег“ (члан 111). У каснијим уставима користи се општа формулација „сви су Срби пред законом једнаки“.

в) *Начело забране ретроактивног дејства* закона конституисано је Уставом од 1835, који у члану 8. прописује да „никакав закон не има повратне силе“. Устав од 1888. задржава забрану ретроактивне примене закона, али само ако би то било на штету права стечених ранијим законима (члан 36). Исту одредбу садржи и Устав од 1903.

г) *Забрана пројектива* српских грађана из земље конституисана је Уставом од 1888. (члан 14), који уз то предвиђа и забрану издавања чисто политичких криваца без обзира што нису српског порекла (члан 31). Сличну одредбу садрже и остали уставни.

д) Посебну пажњу привлаче уставне одредбе о забрани уставновлађавања казне *конфискације* имовине. У свим српским уставима друге половине XIX века било је прокламовано начело неприкосновености приватне својине, а почев од Устава од 1869. на ово право надовезује се и забрана да се „у име казне (конфискације) одузима имање“. Устав од 1888. прописује да је својина неповредива и да се казна одузимања имања не може установити (члан 17). Сличне одредбе садрже и уставни од 1901. и 1903.

ђ) Демократичност и хуманост уставноправног развоја Србије у времену од 1835. до 1903. карактерише и ограничавање примене *смртне казне*. Кад се ово питање посматра са савремене временске дистанце, готово да звучи невероватно да је у то време, у условима политичких сукоба појединих странака па и великих друштвених немира, за ту скоро феудалну Србију било неспојиво изрицање смртне казне за тзв. политичка кривична дела. Основна опредељења у том погледу даје најмодернији и најдемократичнији устав тога времена, онај од 1888, по коме „смртна казна се укида за чисто политичке кривце“, осим извршења или покушаја атентата на личност Владаоца или на чланове Краљевског дома, ако је за то дело ова казна прописана (члан 13). Даљи корак ка сужавању могуће примене смртне казне учињен је Уставом од 1901, који дозвољава изрицање ове казне само за „убис-

тво с предумишљајем, ајдучију, атентат на Владаоца и чланове његова дома и случајеве за које је она војним законом предвиђена“ (чл. 29). Устав од 1903. враћа се, у односу на смртну казну, на решење из Устава од 1888.

е) Најзад, уз ових неколико наведених уставних опредељења повезаних за одговарајућа решења у материјалном кривичном праву, треба указати и на још једно начело из домена процесног кривичног права, које је функционално тесно повезано са реализацијом осталих начела. Реч је о начелу *судске независности*. Очигледно је да је српско друштво тога времена видело у судству значајан гарант за заштиту слобода и права људи од арбитерности извршне власти, па стога није чудно да су устави посвећивали велики број одредаба организацији и функционисању судова, а посебно њиховој независности. У Сртењском уставу од 1835. прописано је: „Судија не зависи у изрицању своје пресуде ни от кога у Србији, до от законика Србског; никаква ни већа ни мања власт у Србији не има права, отвратити га от тога или заповедити му да другачије суди, него што му закони предписују“ (чл. 80). Намеснички устав од 1869. изражава на једноставнији начин начело судске независности, одређујући да „при изрицању правде судови су независни и не стоје ни под каквом влашћу осим закона“ (чл. 109). Аналогну одредбу садрже и остали устави, с тим што устав од 1903. године (члан 157) уводи и тзв. начело *сталности* у вршењу судске функције. „Судије су у својим звањима сталне. Судија не може бити лишен својег звања, нити ма под којим изговором уклоњен са дужности против своје воље, без пресуде редовних судова или дисциплинске пресуде Касационог суда. Судија не може бити тужен за свој судски рад без одобрења Касационог суда“.

Овај сумаран осврт на уставно правни развој Србије у другој половини XIX века, посматран с аспекта неких решења која су од кривичноправног значаја, показује да се у том погледу Србија изражавала као цивилизована и демократска држава. То не умањује ни околност да је реч о неким општим начелима насталим као резултат друштвеног развоја, већ само потврђује да је и српска правна мисао пратила тај развој и из њега прихватала оно што је било прогресивно. Наравно, одвојено је питање колико су ова напредна уставна решења била поштована у пракси и реализована у законодавству. То може бити предмет посебне анализе. Али, ако као индикатор у том погледу може да послужи кривично законодавство, треба истаћи да је Србија имала у то време један од најпрогресивнијих кривичних закона тога доба. Реч је о Казнитељном законуку за Књажевину Србију, односно каснијем Кривичном законуку Краљевине Србије од 1860, у коме су била реализована готово сва наведена уставна начела.